

พิธีกรรมงานศพของชาวม้งที่บ้านป่าคา

ศิริพร มณีชูเกตุ

บทนำ

เมื่อวันที่ ๕ - ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๑ ที่ผ่านมา ผู้เขียนได้นำนิสิตชมรมภาษาศาสตร์ไปออก
ค่ายสอนภาษา ที่หมู่บ้านม้ง ที่บ้านป่าคา^๑ ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร
ชาวบ้านป่าคานี้ เป็นชาวเขาเผ่าม้งทั้งหมด ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่าม้งนำเงิน หรือที่ภาษาม้งเรียกว่า ม้ง
จั่ว โดยทั่วไปชาวม้งมี ๒ เผ่า คือม้งนำเงิน กับม้งขาว หรือม้งเดีว

เมื่อเอ่ยถึงพิธีกรรมงานศพผู้อ่านอาจสงสัยว่ามีพิธีกรรมมากมายของม้ง ทำไมต้องเลือกงาน
ศพมาเล่าด้วย เหตุที่ผู้เขียนได้นำเรื่องงานศพมาเสนอก็คือเพราะว่า หมู่บ้านม้งงานศพในช่วงเวลาที่
ผู้เขียนออกค่ายสอนภาษาที่นั่นพอดี จึงถือโอกาสสอบถามผู้ให้ข้อมูลในหมู่บ้าน เกี่ยวกับพิธีกรรม
งานศพเสียเลย

การเตรียมงานศพ

งานศพมีขึ้นหลังจากที่ผู้เขียนเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านได้ไม่กี่วัน ทราบชื่อผู้ตายภายหลัง
คือ ผู้เฒ่าจ้งเปา แซ่ม้า ผู้เฒ่าท่านนี้ถือว่าเป็นบุคคลสำคัญ มีชื่อเสียง และเป็นທີ່เคารพนับถือ
ของคนในหมู่บ้าน ดังนั้นงานศพคราวนี้จึงถือว่าเป็นพิธีใหญ่ พิธีงานศพจะใหญ่หรือเล็กนั้น
ขึ้นอยู่กับว่าผู้ตาย มีฐานะและชื่อเสียงมากน้อยเพียงใด หากผู้ตายมีฐานะและชื่อเสียง ญาติพี่น้อง
จะจัดพิธีใหญ่โต เก็บศพไว้หลายวันจนกว่าญาติพี่น้องที่อยู่แดนไกลจะมากันครบ แต่หากผู้ตาย
ไม่ค่อยมีฐานะหรือชื่อเสียง ญาติพี่น้องก็จะจัดพิธีเล็ก ๆ เก็บศพไว้เพียง ๒-๓ วัน แม้ว่าญาติพี่น้อง
จะมาครบหรือไม่ก็ตาม

เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ญาติพี่น้องจะประชุมกันว่า จะเก็บศพไว้กี่วัน โดยคิดคำนวณว่าญาติ
ที่อยู่แดนไกลจะมาพร้อมหน้าพร้อมตากันเมื่อใด บางครั้งเก็บไว้ถึง ๑๐ กว่าวันก็มี หลังจากกำหนด
จำนวนวันงานศพแล้ว เจ้าภาพต้องหากคนมาช่วยงานศพ มีทั้งหมด ๑๐ ฝ่ายด้วยกัน ดังนี้

๑. เตอวเก้ [təw kě:] มีหน้าที่สวดในพิธี เตอวเก้ ต้องเป็นคนที่สวดเก่ง ๆ และเป็น
เป็นที่เคารพนับถือของเจ้าภาพ
๒. จั่วจั้ง [tɕua tɕaŋ] มีหน้าที่ จัดอาหารให้ผู้ตาย วันละ ๓ มื้อ
๓. กั้งสือ [kaŋ tsɿ:] มีหน้าที่ คอยดูแลและประสานงาน
๔. อัวซ่า [ʔua sà:] มีหน้าที่ ต่อโลงศพ

๕. สือเต็ง [tsǐ: tɛŋ] มีหน้าที่บรรเลงดนตรี ซึ่งมี ๒ คน คือ คนเป่าแคน กับ คนตี

กลอง

๖. กิ่งเตร่ [gǎŋ trè:] มีหน้าที่ ตักน้ำ
๗. สาเต๋อว [tsǎ: tɔ̀w] มีหน้าที่ หาฟืน
๘. ตั่ว จู่ [tǔa tɕù:] มีหน้าที่จัดหาข้าวสาร
๙. หนะอ้วหมอ [nà? ʔn̩a mɔ̀:] มีหน้าที่หุงข้าว
๑๐. ซื่อ ก๊ะ [ʃi: ká?] มีหน้าที่ทำอาหาร

การแต่งกายในงานศพ

การแต่งกายของชาวม้ง จะต่างจากคนพื้นราบตรงที่ไม่มีชุดไว้ทุกข์ ในกรณีผู้มาร่วมงาน แต่สำหรับญาติพี่น้องของผู้ตาย จะไว้ทุกข์โดยผูกผ้าดิบสีขาวไว้รอบศีรษะ (จากการสังเกตผู้เขียน พบแต่ผู้ชายที่ต้องทำลักษณะนี้) ส่วนการแต่งกาย ยังคงแต่งชุดตามปกติ

พิธีตั้งศพ

ญาติพี่น้องจะทำความสะอาดร่างกายผู้ตาย และแต่งตัวให้ด้วยชุดม้งใหม่ แต่ถ้าผู้ตายมีอายุ และมีฐานะ ญาติพี่น้องจะแต่งตัวให้ด้วยชุดโบราณสีแดง (ผู้ให้ข้อมูลบอกว่า เป็นชุดขุนนางจีน สมัยก่อน) แล้ววางผู้ตายลงบนกระดานสะอาด จากนั้นเต๋อวเก้ จะเริ่มพิธีสวดขึ้นทางวิญญาณผู้ตาย โดยเริ่มต้นตรงจุดฝังรกรกของผู้ตาย °

จากจุดที่ฝังรกรกแล้ว ผู้ตายย้ายไปอยู่ที่อื่นหลาย ๆ แห่ง เต๋อวเก้ ก็ชี้ทางมาเป็นลำดับ จนถึงสถานที่ที่อยู่ปัจจุบัน ดังนั้นถ้าผู้ตายย้ายที่อยู่ไปหลาย ๆ ที่ พิธีสวดย่อมใช้เวลานาน (อาจใช้เวลา ๒-๓ ชั่วโมง) เพราะเต๋อวเก้ต้องสวดไปบรรยายเท้าของผู้ตายในทุกที่ที่ผู้ตายเคยอยู่ พร้อมทั้งทำพิธีสวด “เสี่ยภาณี” ๒ ที่อยู่ให้ผู้ตายด้วย พอเสร็จพิธีสวดขึ้นทาง ฝ่ายสือเต็งเริ่มบรรเลงเป่าแคน ตีกลอง ให้ญาติพี่น้องยกศพขึ้นวางบนแคร่ ภาษาม้งเรียกว่า เน่ง [nɛŋ] แคร่ที่วางศพนี้ ต้องวางขนานกับผนังบ้าน ที่มีแท่นหรือหิ้งผีบรรพบุรุษ (สือก๊ะ) ตั้งอยู่ °

ลักษณะของศพที่วางนั้น จะเป็นแบบโล่ง ๆ ไม่มีการใส่โลง จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล บอกว่า เนื่องจากประเพณีการวางศพแบบนี้มีมาแต่ดั้งเดิม (ซึ่งแน่นอน สมัยก่อนไม่สะดวกในการหาโลง หรือทำโลงมาใส่ศพ) จึงทำสืบทอดต่อ ๆ กันมา แม้ว่าปัจจุบันสามารถหาโลงได้แล้วก็ตาม แต่ถ้าในกรณีที่ผู้ตายประสบอุบัติเหตุ ศพอยู่ในสภาพที่ไม่น่ามอง ปัจจุบันญาติพี่น้องก็จะนำศพใส่โลง สำหรับผู้เฒ่าจึงเป่า เสี่ยชีวิตด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ญาติพี่น้องจึงไม่นำใส่โลง (จะใส่ตอนเอาไปฝัง) การทำเช่นนี้ แม้ศพจะส่งกลิ่น ญาติพี่น้องก็ไม่แสดงอาการ

การให้อาหารผู้ตาย

เมื่อพิธีขึ้นทางผ่านพ้นไป ญาติพี่น้องต้องนำอาหารให้แก่ผู้ตาย ทั้ง ๓ เวลา คือ เช้า กลางวัน

เย็น ทุกวัน ผู้ที่มีหน้าที่นี้คือ จิวจ้างโดยที่ฝ่าย สือเต็ง จะตักลง เป่าแคน ทำพิธีให้ผู้ตายกินอาหาร ทำเช่นนี้ทุกวัน ในงานศพ ชาวบ้านเอาเงินมาร่วมทำบุญ ส่วนเจ้าภาพ ก็เตรียมอาหาร ฆ่าหมู เป็นอาหารไว้เลี้ยงผู้ร่วมงาน ทั้ง ๓ มื้อ

เมื่อเก็บศพจนถึงวันก่อนฝัง ๑ วัน ในตอนบ่ายวันนั้น ญาติพี่น้องของผู้ตายต้องนำอาหาร รูปเทียน กระดาษเงินกระดาษทอง มาคารวะศพ เริ่มด้วยจิวจ้าง คารวะศพก่อน ตามด้วยครอบครัว เจ้าภาพ แล้วครอบครัวญาติพี่น้องคนอื่น ๆ การคารวะศพแต่ละครั้งจะมีการยิงปืนส่งสัญญาณ ให้ผู้ตายรู้ ครอบครัวหนึ่งจะยิง ๓ นัด ถ้าเป็นครอบครัวเจ้าภาพ ยิงปืน ๖ นัด การวางอาหารนั้น ถ้าผู้ตายเป็นผู้ชาย ญาติจะนำอาหารไปแขวนไว้เหนือหัว ถ้าผู้ตายเป็นผู้หญิงญาติจะนำอาหารไปแขวนไว้ปลายเท้า

พิธีฆ่าวัว

ตอนเย็นก่อนวันฝัง ญาติจะหาพื้นที่โล่ง ๆ นอกบ้าน เพื่อทำพิธีฆ่าวัว แล้วทำหลักเพื่อจะล่ามวัวในวันรุ่งขึ้น และแล้ววันสุดท้ายก็มาถึง เช้านี้พวกเราชาวค่ายต่างประหวั่นพรั่นพรึง ด้วยเหตุว่าเราจะนำศพมาทำพิธีตรงลานที่เตรียมไว้ ซึ่งใกล้กับที่พักของพวกเราเลย ที่สำคัญคือ ดึกกับลานที่พวกเราใช้เป็นที่รับประทานข้าวกัน พวกเราขำตั้งแต่ก่อนวันสุดท้ายว่าเราจะเคลื่อนย้ายศพออกจากบ้าน ๖ โมงเช้า ทำเอาสมาชิกที่มีหน้าที่ทำอาหาร ซึ่งต้องตื่นแต่ตี ๕ ครั้งต่างผวา แต่ผล สุดท้ายก็ต้องจำใจตื่น โชคดีที่ขบวนศพเคลื่อนช้า มาถึงประมาณเกือบ ๘ โมงเช้า พวกเราได้รับประทานอาหารเช้ากันเรียบร้อยแล้ว (แต่ก็ด้วยความรีบเร่ง) ก่อนที่ขบวนศพจะมาถึง เหล่าญาตินำวัวมาผูกกับหลักที่เตรียมไว้ จำนวน ๔ ตัว ซึ่งเท่ากับจำนวนลูกชายของผู้ตาย ถ้าผู้ตายมีลูกชายเท่าใด ก็ต้องฆ่าวัวจำนวนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม จำนวนวัวนี้ไม่เคร่งครัดมาก ขึ้นอยู่กับฐานะของผู้ตายด้วย หรือบางงานอาจไม่ฆ่าวัวเลยก็ได้ เมื่อขบวนศพมาถึง พวกเราได้เห็นศพผู้เฒ่า จังเปาบนแคร่ ใส่ชุดจีนโบราณสีแดง มีคนหามมา เต๋อเวเก๋ เริ่มพิธีสวดให้วัวเป็นผู้นำวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ หลังจากสวดก็จะฆ่าวัวโดยการทุบหัว ต่อมาสือเต็งบรรเลงตักลง เป่าแคน ขณะที่เจ้าภาพจะแล่นเรือแบ่งสรรปันส่วนให้เป็นค่าแรงแก่ผู้มีหน้าที่แต่ละฝ่ายด้วยจำนวนเท่า ๆ กัน เมื่อสือเต็งตักลง เป่าแคนเสร็จ จะรื้อกลอง ทิ้งหนังวัวที่เป็นหน้ากลองไว้ตรงบริเวณนั้น แล้วขบวนศพเคลื่อนไปยัง ที่ฝัง

พิธีฝังศพ

ญาติพี่น้องจะดูฤกษ์ดูยามก่อนว่า เวลาใดเหมาะสมที่จะฝังศพ รวมทั้งบริเวณที่ฝังด้วย ส่วนใหญ่จะนำไปฝัง เวลา ๑๖.๐๐ น. ขณะเคลื่อนศพไปยังที่ฝัง เต๋อเวเก้ จะมองหาตำแหน่งบริเวณ เพื่อที่จะนัดหมายให้วิญญาณผู้ตายมากินอาหาร เมื่อถึงหลุมฝังศพที่เตรียมไว้แล้ว ก็เอาโลงศพวางไว้ในหลุมซึ่งลึกประมาณ ๑ เมตร นำศพวางไว้ในโลง เต๋อเวเก้ทำพิธีสวดขึ้นนำทางบอกผู้ตายว่า ตรงไหนมีน้ำมีข้าวก็ให้ไปหากินได้ และถ้าฝังศพใกล้กับศพใคร ให้ผู้ตายไปติดสนิทหาพรรคพวกไว้ จากนั้น ก็กลบดิน เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีทำบุญ

เมื่อฝังศพเรียบร้อยแล้ว ภายใน ๓ วัน หลังจากฝังศพ ญาติพี่น้องนำอาหารไปให้ ณ ตำแหน่งที่เต๋อเวเก้นัดหมายไว้ทุกเช้า พอเช้าวันที่ ๓ ญาตินำอาหารไปวางไว้บนหลุมศพพร้อมกับเอาก้อนหินเรียงรอบหลุมฝังศพ โดยเรียงให้สูงเท่าเนินดินที่นูนขึ้นมา การเรียงก้อนหิน หากผู้ตายเป็นผู้ชาย ให้เรียงทางซ้าย ๕ รอบ เรียงทางขวา ๖ รอบ หากผู้ตายเป็นผู้หญิงให้เรียงทางด้านซ้าย ๖ รอบ เรียงทางด้านขวา ๓ รอบ ส่วนทางเท้าของหลุมฝังศพให้วางก้อนหินเป็นรูปประตู

หลังจากฝังศพได้ ๑๓ วัน ญาติพี่น้องจะร่วมกันทำบุญครบ ๑๓ วันให้ผู้ตายอีกครั้ง โดยที่เต๋อเวเก้ และญาติไปเรียกวิญญาณของผู้ตายให้กลับมาเยี่ยมบ้าน ให้วิญญาณของผู้ตายสิงสถิตอยู่ที่สี่อ๊ะ (ฝักรรพบุรุษ) เต๋อเวเก้ จะทำพิธีอาบน้าวิญญาณของผู้ตาย

เนื่องจากพิธีอาบน้าวิญญาณมี ๒ ขั้นตอน ดังนั้นเครื่องเช่นที่ใช้ในพิธีอาบน้าจึงมี ๒ ชุดด้วยกัน แต่ละชุดประกอบด้วย ข้าว ไก่เป็น ๑ ตัว น้ำต้มไข่ ไข่ต้มครึ่งซีก ไม้ไผ่ผ่าครึ่งยาว ๕ นิ้ว

ขั้นตอนที่ ๑ อาบน้าวิญญาณที่ชื่อว่า ซือ [si:] โดยการนำเอาไข่ต้มไข่มาล้างไม้ไผ่ ชาวเมืองเรียกไม้ไผ่นี้ว่า กัว [kua] พร้อมทั้งบอกให้วิญญาณมากินข้าวกับไข่ต้ม เรียกว่า ข้าวกันหิว จากนั้นนำไก่ที่เตรียมไว้ มาเชือดตรงสี่อ๊ะ พร้อมทั้งสวดให้ไถ่นำทางวิญญาณผู้ตายขึ้นสวรรค์เสร็จพิธีแล้วคนในบ้านจะนำไถ่นั้นไปทำเป็นอาหาร

ขั้นตอนที่ ๒ อาบน้าวิญญาณที่เรียกว่า ปลี [pli:] โดยทำเหมือนกับขั้นตอนที่ ๑ แต่ต้องใช้เครื่องเช่นอีกชุดหนึ่ง

เป็นอันเสร็จสิ้นกระบวนการพิธีกรรมงานศพ

บทส่งท้าย

อาจกล่าวได้ว่าเมื่อมีการเกิดก็ย่อมมีการตาย เป็นเรื่องธรรมดาโลก ส่วนการทำพิธีให้กับผู้ตายนั้นก็ด้วยความเชื่อที่ว่าทำแล้วบุคคลที่ตนรักจะต้องพบความสุขดีในอีกภพหนึ่ง อย่างไรก็ตาม บางขั้นตอนที่เรียบง่ายอย่างเช่นการไม่นำศพใส่โลงระหว่างรอวันนำไปฝัง ทำให้พบสัจ

ธรรมชาติที่ว่า ตายแล้ว ร่างกายย่อมเน่าเปื่อยผุพัง อย่าไปยึดมั่นถือมั่น ทรัพย์สินสมบัติ อำนาจ แม้มีชีวิตก็ใช้ได้ แต่อย่ามัวหมกกับสิ่งเหล่านี้ให้มาก เพราะตายไปท่านไม่สามารถเอาไปด้วยได้ นอกจากความดีหรือความชั่วที่ท่านนั้นที่คนรุ่นหลังจะกล่าวถึง

ความเชื่อในพิธีกรรมต่างๆของชาวป่าคาไม่ใช่เรื่องงมงาย หากถือเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาวบ้าน ถ้าจะกล่าวว่าเป็นวิถีทางจิตวิทยาที่นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตให้ชาวบ้านสงบร่มเย็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็คงไม่ผิดนัก ซึ่งควรรักษาไว้ไปจนถึงชั่วลูกชั่วหลาน

อย่างไรก็ตามผู้เขียนมีความเห็นว่า トラบใดที่ชาวบ้านทำด้วยความเชื่อและความศรัทธาอย่างพร้อมเพรียงกัน ผลที่ได้ย่อมดีต่อจิตใจและการดำเนินชีวิตแน่นอน แต่หากขาดความเชื่อและความศรัทธาแล้ว ความเป็นเอกภาพของการใช้ชีวิตร่วมกันก็จะหายไป

ดังนั้นผู้เขียนคิดว่าน่าจะมียานที่ผู้สนใจสามารถศึกษาต่อในแง่จิตวิทยาหรือแง่สังคมวิทยา เช่น การเปรียบเทียบความเชื่อทางพิธีกรรมดั้งเดิมกับความเชื่อในศาสนาใหม่ว่ามีผลต่อสัมพันธภาพของชุมชนภายในเผ่าอย่างไร เป็นต้น

ผู้บอกข้อมูล

นายวิชัย แซ่จ๋าง

ชาวบ้านป่าคา

นายเล่ง

กระจางพายัพ

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าคา

เชิงอรรถ

๑. หมู่บ้านป่าคาแต่เดิมนั้นชื่อหมู่บ้านผู้ใหญ่ยี่ ต่อมาทางราชการให้เปลี่ยนเป็นชื่อ หมู่บ้านป่าคา ประชาชนที่อาศัยเป็นชาวเขาเผ่าม้งทั้งหมด ที่ตั้งของหมู่บ้านห่างจากอำเภอเมืองกำแพงเพชรประมาณ ๑๕ กิโลเมตร เป็นทางเรียบประมาณ ๕๒ กิโลเมตร และเป็นทางขึ้นเขาประมาณ ๒๑ กิโลเมตร มีประชากร ๕๑ หลังคาเรือน ๑๕๕ คน อาชีพหลักของชาวบ้านคือ การทำไร่ข้าวโพดและไร่จิง ในหมู่บ้านไม่มีน้ำประปาภูเขา และไม่มีไฟฟ้าใช้ ปัจจุบันผู้นำหมู่บ้าน คือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เล่ง กระจางพายัพ

๑. การฝังรก เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้ว พ่อแม่จะนำรกของทารกไปฝังไว้ในบ้าน กล่าวคือ รกเด็กผู้หญิงจะฝังไว้ในห้องนอน รกเด็กผู้ชายฝังไว้ในเสาหลักกลางบ้าน เพราะเชื่อว่า ผู้ชายเมื่อแต่งงานแล้ว ต้องอยู่บ้านหลังนี้ ส่วนผู้หญิงเมื่อแต่งงานต้องไปอยู่บ้านสามี

๒. “เสียภาษี” หมายถึงการจ่ายค่าอยู่อาศัยในแผ่นดิน ตามความเชื่อของชาวม้ง

๓. วันหนึ่งผู้เขียนไปพบปะพูดคุยกับชาวบ้านได้มีโอกาสเข้าไปชมภายในบ้าน พบว่า ภายในบ้านชาวม้ง มีผีสิงสถิตอยู่ตามจุดต่างๆ ซึ่งพ่อเฒ่าเจ้าของบ้านได้ให้ความรู้ด้วยมิตรไมตรี ว่าภายในบ้านมีผีทั้งหมด ๕ ผีด้วยกัน คือ

๑. สือกะ [tsǐː kǎiː] คือผีบรรพบุรุษ อยู่ตรงผนังบ้าน ตั้งตรงข้ามประตูบ้าน

๒. ตู้ดรั้ง [dũː trǎŋ] คือผีเสาถากบ้าน

๓. ตรังสู [trǎŋ tsùː] คือผีเตาไฟ (เตาไฟสำหรับทำอาหารหมู)

๔. ตรังจู [trǎŋ tɕuː] คือผีเตาไฟ (เตาไฟหุงหาอาหารสำหรับคน)

๕. ตรังจั้ง [trǎŋ tɕoŋ] คือผีประตูบ้าน

๑. ชาวบ้านเชื่อว่าวิญญาณชั่วสามารถจะนำทางวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้อย่างถูกต้อง แต่มีชาวบ้านคนหนึ่ง(ซึ่งมีระดับการศึกษาไม่สูง)ได้กล่าวในอีกมุมมองหนึ่งว่า ยิ่งงำวิ้มมาก ยิ่งทำให้ผู้ตายมีบาปมากขึ้น และจะไม่ได้ไปสุคติไปเกิด ผู้เขียนกลับคิด

ว่าบาปน่าจะตกแก่ผู้ที่มีวามมากกว่า อย่างไรก็ตาม นี่เป็นความเชื่อที่ชาวบ้านยึดถือว่าจะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาดีขึ้นตลอดไป

ที่มา

ศิริพร มณีชูเกตุ.2541. “พิธีกรรมงานศพของชาวม้งที่บ้านป่าคา”. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีที่ 6, น. 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2541), หน้า 78-85.